

TEREPMUNKA

KATHARINA ROTERS:

„EGY ÁLOM ANATÓMIÁJA” CÍMŰ KIÁLLÍTÁSÁRÓL

Az archiválási láz, az archívumok építése, adataik újraértelmezése a humán tudományok területének releváns kérdése az utóbbi évtizedekben. Az archívumokból nyert információ igazsága, a történelem és az identitás konstruálásában, esetleg manipulációjában játszott szerepe érzékeny és szövevényes elméletekhez vezetett. *Ezek az archívum metamorfózisai, amelyek egyre inkább elfeledtetik azt, amit az archívum egykoron képviselt. Az archívum olyan tényezővé válik, amely megfordítja az időt, és megképzendő térré transzformálja; egy emlékeztető, amely főszerepet játszik műveleteink színpadán.*

(lásd: Michel de Certeau: „L’espace de l’archive ou la perversion de temps”.

Traverses 12 [1986] 1. 5.)

K

atharina Roters művészi gyakorlatában is jelen van a kutatás, dokumentálás e sajátos eszköze, figyelme középpontjában a térhasználat, építészet, az urbanisztika áll. Roters archívuma, archívumai személyes perspektívából épülnek, mégis kibontakozik egy olyan idő- és tér-intervallum, amely megmutatja érdeklődésének fókuszát: az egykori szocialista országok építészeti, környezetteremtő, környezetromboló örökségét. („Hungarian Cubes” című sorozatában a „Kádár-kockák” abszurditásukban is változatos világot tárja fel, ahol vizuális, szociológiai és antropológia szempontból vizsgálja a sivárság ellen küzdő hétköznapi emberek leleményes fantáziáját.) A Mai Manó Házban január 29-e és március 8-a között kiállított sorozatai („Egy álom anatómiája”) Örményországban készültek, és a főváros, Jereván építészeti örökségének

és jelenének rétegeit tárja fel, valamint egy félbehagyott atomváros, Mecamor település sorsát kutatja. Privát építészeti archívumát a hiány, a hiánypótlás, a vigasztalan egyhangúság ellen tartó „díszítő” kényszer helyezi sajátos kritikai kontextusba. Vizsgálódásai a különös dekorációk, design elemek felé fordulnak, azokat az összebarkácsolt, folklorisztikus elemekre építő csinosításokat gyűjti, amelyek a sivár környezetet egyedivé, élhetővé, lakályossá változtathatják, még akkor is, ha egy magasabb rendű nyugati esztétikai nézőpontból ezek a giccs, a rendetlenség, a marginális és megmosolyogtató kategóriába kerülnek. Tágabb építészeti kontextusban pedig feltárja azt a feszültséget, amely a nagy állami építkezések funkcionális épületeinek monumentálisan sivár környezete és a beköltöztetett emberek népi kultúrája között feszül.

Van ebben a monumentális sivárságban valami felemelő: talán a befektetett gigászi munka reményvesztettsége

A tökéletes város tervezésének utópisztikus ideája végigkíséri az építészet történetét, a rendezettség és szervezettség kritériumai állandóan felbukkannak e sajátos településformával kapcsolatban. A 20. század gazdasági-politikai, társadalmi és művészi mozgalmi előszeretettel tették magukévá ezen eszméket, és valósították meg eltérő léptékben és erőszakossággal a falanszter utópiáját. Csonkaságukban, lepukkantságukban és magárahagyatottságukban kétségkívül a makacs következetességgel iparosító ex-Szovjetunió város-következményei nyújtanak releváns képet az idea kifulladásáról, valamint a megváltozott gazdasági

körülmények közötti diszfunkcionalitásáról. A jellegzetes örmény kősvatagból – és az ismeretlenségből – a szovjet tagköztársaság energiaellátásának biztosítására 1969-ben ide tervezett atomerőmű emelte volna ki Mecamor települést, és társította volna hozzá jelentős „nemzetgazdasági” funkciókat. Ám az egyre fogyó pénz miatt a beruházás akadozva folyt, a lendület elfogyott, a nagy mű csonkán maradt, így már a Szovjetunió összeomlása előtt is alig teljesítette be energiaellátási rendeltetését. Az elvándorlás folyamatos, az elnéptelenedés megállíthatatlan; befejezetlenség, kiüresedés mindenütt. A nagyszerű városrendezési

^ Bonyolult hatalmi konfiguráció: a rendetlen szabadság, szabadság felüti fejét az épített környezetben, mintha egy disztópikus film díszletei között járnánk

Roters fotóin mindig ott van az ember, legalábbis a keze nyoma: brutálisan vagy gyengéden, de megjelenik. A változás és nem a nagy léptékű alkotások megmutatása és felmagasztalása érdekli.

tervek csak papíron, azaz dokumentációban, archívumba zárva léteznek, míg a város romlik, dűledezik. Gigantikusra álmodott épületei üresek, s az egykor működő közösségi terei sem használatosak már. Párhuzamosan viszont folyamatosan épül egy másik város, az ottragadtaké: szedett-vetett tákolmányok, újrahasznosított elemek – ellene menve minden urbanisztikai elméletnek. Roters ezeket az elemeket dokumentálja – a hétköznapi ember otthonosságra vágyásának naív megoldásait –, s ütközteti vizuálisan a nagyformátumú építészeti elgondolások megvalósulatlan terveivel, illetve romjaival. Vizuálisan megragadható és elmesélhető az, amely racionálisan megfoghatatlan: az utópia működésképtelensége.

Építészet és hatalom viszonyát sajátos, kifejezetten a művészi praxisból eredő kritikai attitűddel és nézőpontból mutatja be Roters a Jerevánban a 2010-es évek végén készült fotóin. Kifejezetten nem használom az építészeti fotó megnevezést, mivel a kiállításon és a művész archívumában megtalálható fotók nem azok. Semmi közük a végtelenül precíz és kifinomult épület- és műtárgyfotókhoz, sem kompozíciójuk, sem szándékuk szerint. Roters fotóin mindig ott van az ember, legalábbis a keze nyoma,

brutálisan vagy gyengéden, de megjelenik. A változás és nem a nagyszerű alkotások megmutatása és felmagasztalása érdekli. Kutatás-módszertani értelemben archívál, nem egy távolságtartó reprezentáció a célja. Ebből fakad merészsége és archívumának ereje is. Képes az elemi részekre is koncentrálni, megfigyelni a történeti rétegzettséget, az apró részletekben meglátni a nagy struktúrák működését vagy éppen működésképtelenségét. Jereváni fotói is jórészt épületrészletek, furcsán-idegenül egymáshoz toldott házrészletek, magányos utcabútorok, átírt játszótérek, kiszáradt szökőkutak; egy valaha nagyszerűnek álmodott nagyváros kiüresedett tereinek megfigyelésére, feltérképezésére koncentrálni. Birodalmak hagyták kézjegyüket a városra. Legutoljára és legerőteljesebben természetesen a szovjet. A megfigyelt épületdekorációkat a birodalmi építészet barokk pompája és díszítés-kényszere lengi be, a betonkolosszusok szelídítésére szánt,

mára töredezett és porladó, racionálisan absztrakt ornamentika elemei. És a rendíthetetlenül dacos, burjánzó folklorisztikus városhasználói lelemény: amely igyekszik otthonossá tenni a „panel”, s azonnal követi kényszerű-barkács megoldásaival a fogyasztási szokásokban, tágabban a gazdasági szerkezetben végbement változásokat. Bonyolult hatalmi konfiguráció ez, a rendetlen szabadosság, szabadság felüti fejét az épített környezetben, mintha egy disztópikus film díszletei között járnánk.

Roters Jereván-válogatása kifejezetten a posztszovjet állapotra kérdez rá, azokra a túlélési stratégiákra, amellyel a város mint közösség rendelkezik. Az átépítéssel, átrendezéssel, átrendeződéssel: mi történik akkor, ha kifutnak, elmúlnak a nagyformátumú központi tervek, s marad a város mint saját belső törvényei szerint formálódó anyag. Ismerős terep ez, a saját kelet-európai megélt félmúltunk kódolódik a fotósorozatokba. Nincs olyan ország e régióban, amely ne büszkélkedne-szegenkezne hasonló félrecsúszott tervekkel, megvalósulatlan álmokkal, brutális épületekkel, omladozó, elhagyott városrészekkel. Nem nosztalgiazik, nem szépít, nem csúfít, hanem kíváncsi. Kíméletlenül benéz a hátsó udvarra, a réseken a falak mögé, ütközteti a város rétegeit a kényszermegoldásokat.

Roters archívumépítési munkamódszere Aby Warburg „Mnemosyne Atlas”-ához hasonló, amennyiben a gyűjtés lezáratlanságát is felvállalja, és a folyamatos újrendezést is lehetővé teszi. Hiszen az archívum létrehozása nem öncélú, hanem arra való, hogy kérdéseket tegyen fel, olyan kutatásokra adjon lehetőséget, amelyek alapvetően változtatják, változtathatják meg azokat a sztereotípiákat, akár tudományos konszenzusokat is, amelyek egy adott kor értékeléséhez tartoznak. Katharina Roters gyűjtései kiváló példák arra, hogy a privát emlékezet hogyan írja felül folyamatosan a kanonizált nézeteket – itt és most, ebben a kiállításban az építészettörténet, a művészettörténet mikroterületeiről és fragmentumaiból válogatva.

(Elemzésünkhöz Katharina Roters maga válogatott képeket a Mai Manó Házban január 29-e és március 8-a között „Egy álom anatómiája” címen kiállított sorozatából.)